

Larisa TUREA s-a născut la 29 februarie 1952, în Călineștii Făleștiilor, pe malul Prutului, într-o familie de profesori. Debutază cu versuri în revista *Moldova*, apoi publică în săptămânalul *Cultura*. Absolventă a Universității de Stat din Chișinău, secția de jurnalism (1974); stagii în Franța (1995, Paris, programul Courant d'Est al Ministerului Culturii; Grenoble, Observatorul de Politici Culturale), SUA (Universitatea din New York, Institutul Remarque).

Este jurnalistă, critic de artă, membră a Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova, membră a Asociației Internaționale a Criticilor de Teatru (cu sediul la Paris), președintă a Secției naționale Moldova a AICT, secretar literar al Teatrului Național „Mihai Eminescu” din Chișinău.

Este colaboratoare la revistele *Timpul*, *Contrafort*, *Sud-Est cultural*; fondator și redactor-șef al *Gazetei Teatrului Național*.

Între 1992 și 1994 a fost viceministru al Culturii și Cultelor în Guvernul Republicii Moldova; a lucrat, de asemenea, în diplomație.

A publicat: eseuri și interviuri de actualitate, cronici de teatru și de cinema în *Contrafort*, *Sud-Est cultural*, *Jurnal de Chișinău*, *Flux*, *Timpul*, *Art-hoc*, *Democrația*, *Literatura și arta*, *Capitala*, *The Slovak Theatre* (Slovacia), *Caiete critice* (România), *Missives* (Franța) etc.; *Portrete în relief*, Cartea Moldovenească, Chișinău, 1987; *Cartea foametei*, în colaborare cu Valeriu Turea, prima ediție, Universitas, Chișinău, 1991; *În do major!* Eugen Doga, Tipografia Centrală, Chișinău, 2007; *Cartea foametei*, ediția a doua, revizuită, București, Curtea Veche, 2008; *Portret de grup cu Sfântul Nicolae*, monodramă, în volumul *Dramaturgi basarabeni de astăzi*, Editura Teatrul Azi și Fundația Camil Petrescu, București, 2008; *ABC Doga, un destin în do major*, Chișinău, Prut Internațional, 2018 (Premiul special al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării din Republica Moldova, Salonul Internațional de Carte pentru Copii și Tineret, 2019).

Montări: *Pâinica de la iepurele șchiop*, spectacol radiofonic pentru copii, regia artistică – Aurica Mirca, Radio Moldova, noiembrie 2013 (Premiul pentru cel mai bun scenariu radiofonic, Gala Teatrului Radiofonic, 2013); *Plânsul pământului și Pâinea cea de-a pururi*, 2 documentare artistice realizate la Teatrul Național Radiofonic București; scenarii de Magda Dușu, regia artistică: Petru Hadârcă, 2016; *Seceta Roșie*, spectacol după *Cartea foametei*, regia – Petru Hadârcă; Teatrul Național „Vasile Alecsandri”, Iași, mai 2017.

Larisa Turea

CARTEA FOAMETEI

Ediția a III-a, completată

CARTIER
i s t o r i c

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.

Tel/fax: 021 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md

cartier.md

Difuzare:

București: Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2.

Tel./fax: 021 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md

Chișinău: str. București, nr. 68. E-mail: cartier@cartier.md

Cărțile CARTIER pot fi procurate online pe shop.cartier.md și în toate librăriile bune din România și Republica Moldova. Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks, Barnes & Nobles și pe cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 022 21 42 03.

E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel.: 022 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România

Tel./fax: (021) 210.80.51

E-mail: romania@cartier.md

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Virgil Păslariuc

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Valentin Guțu

Coperta: Vitalie Coroban

Imagini din Fototeca Arhivei Naționale de Stat a Republicii Moldova

Design/tehnoeditare: Ruxanda Sava

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Larisa Turea

CARTEA FOAMETEI

Ediția a III-a, ianuarie 2021

Ediția I a apărut în 1991, la Editura Universitas.

Ediția a II-a, revizuită, a apărut în 2008, la Editura Curtea Veche.

© 2021, Editura Cartier, pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Turea, Larisa.

Cartea foametei / Larisa Turea; traducere a documentelor din limba rusă de Larisa Turea și Vasile Limbide. –

Ed. a 3-a, compl. – Chișinău: Cartier, 2021 (Tipogr. „Bons Offices”). – 560 p.: fot. – (Cartier istoric / colecție coordonată de Virgil Păslariuc, ISBN 978-9975-79-902-7).

800 ex.

ISBN 978-9975-86-474-9

94(478)“1946/1947”

T 94

*Dedic această lucrare basarabenilor
sacrificați prin înfometare, generației
părinților mei, OLIMPIA BATÂR și NESTOR PLEȘCA,
precum și lui VALERIU TUREA,
sufletul meu geamăn, drag și neprețuit.*

*Infinite mulțumiri celor ce au investit timp,
bunăvoință și energie pozitivă în această carte –
JELA DOINA și LUANA SCHIDU, RAISA CIOBANU,
care a dactilografiat manuscrisul, cu ochii înroșiți
de plâns; prietenilor mei din SUA –
TONY JUDT și JAIR KESSLER, Institutul Remarque al
Universității Virginia din New York;
ECATERINA și PETRU PETRINA, Ithaca, N.Y.*

Cuprins

<i>Ostaticii Vițelului de pâine</i>	11
<i>Schimbarea neamului la față</i> (Ion Druță)	23
MONOLOGURI	27
Sofia Rotaru	28
Anatolie Costișanu	30
Ion Bețivu	33
Ion Stici	37
Gheorghe Tătaru	47
Alexei Guzun	54
Victor Volcinski	61
Jenică Cucoș-Moraru	68
Anica Anton	69
Pavel Bălan	71
Veniamin Apostol	77
Petrea Ciobanu	84
Constantin și Pelaghia Corcodel	85
Vitalie Bărânceanu	89
Ludmila Cliofas	93
Ion Mija	98
Preotul Efim Cernei	108
Valentin Cotea	112

Fiodor Guzun	115
Vasile Mutelică	120
Irina Carabulea	123
Isaie Cârmu	125
Olga Macovei	128
Vladea Curcudel	134
Ion Candu	139
Pintilie Scorpan	142
Ion Scorpan	143
Pavel Iordache	144
Maria Ursu	148
Teodora Perju	150
Liuba Raifura	153
Alexandru Moloșnic	157
Pavel Onofraș	160
Ecaterina Bețișor	166
Nina Condrațchi	180
Vera Stratulat	185
Gheras Teodor	195
Dumitru Fanaru	197
Eugen Doga	202
Nicolae Ohladciuc	210
Marin Bulai	213
Eugen, Pavel și Maria Șcura, Elisaveta Zderciuc	221
Ion Moraru	224
Ion Beșeti	235
Dochița Glavan	238
Iolita și Ignat Berbeci	241
Vasile Moraru	244

Paşa Tătaru	246
Andrei Zatica, invalid de război	250
Gheorghe Vodă	252
Ion Carpovici	256
Mihail Draliuc	258
Nicolae Sulac	262
Ion Toderaş	265
Vera Cazacu	269
Petru Buburuz, protoiereu	273
Andrei Ciocârlan	277
Gheorghe Tomaşenco	279
Ion Dumeniuk	280
Ion Ungureanu	282
Vasile Vasilache	287
Maria Sarabaş	304
Axinia Kîrma, născută Ghiumiuşliu	317
 DOCUMENTE DE ARHIVĂ	 329
<i>Între seceră şi ciocan: 1946-1947-1948 (în loc de concluzii)</i>	515

Ostaticii Vițelului de pâine¹

„Taie-le rădăcinile, acoperă-le cerul, tulbură-le tradițiile, bagă-i în dezbinare, fă-i să se rușineze de ceea ce sunt! Așa nu vei avea nevoie de luptă, căci, speriați de ceea ce au devenit, te vor implora pe tine să vii și să-i salvezi de ei înșiși.”

Din cugetările strategului chinez Sun Zi, autorul volumului *Arta războiului*, sec. V î. Hr.

...Mai întâi a fost Fantoma; nu era năluca bântuind Europa în Manifestul de tristă amintire, ci silueta gârbovită ce părea bătrână ca munții; o făptură ștearsă ce mi-a hăituit copilăria: încerca să mă îmbrățișeze, să-mi strecoare dulciuri. Părinții mei, pedagogi, erau transferați din sat în sat, ca nu cumva să prindă rădăcini; apărusem, cam inoportun, maică-mea era obligată să iasă la catedră. Cum nu cunoșteau pe nimeni, s-au bucurat când la ușa odăii unde stăteau cu chirie a bătut o femeie: m-au lăsat, fără a zăbovi, în grija dădacei apărute din senin. Curând au aflat că nenorocita își mâncase propriul copil. Firește, a fost rugată să plece. Se obișnuise cu mine, poate în mintea rătăcită eram fetița pe care-o pierduse în 1947... i-a mărturisit lui maică-mea că, atunci când a fiert-o și a mâncat-o (ce grozăvie!), copilița era moartă. Oscioarele, în cutia pantofilor de mireasă, le-a îngropat în curtea bisericii. Apoi i se pierdu și urma, și numele. Totuși, mi-o aminteam și prin ani voiam tot mai mult să

---

1 Aluzie la idolul zis „vitelul de aur” (Vechiul Testament, Exodul, cap. 32), momentul în care – după o Revelație, cea mai înaltă atinsă vreodată – poporul ales se reîntoarce la idolatrie, la credința că altceva în afara lui Dumnezeu poate fi sursă de putere și fericire.

aflu ce însemna nu foamea, ci „foametea” care îi face pe umanoizi mai feroce, mai cruzi decât fiarele... Or, însuși cuvântul era absolut interzis în spațiul public – din discuțiile șoptite ale rudelor, mai ales în casa bunicilor, la Butești, vatră de răzeși pe malul Prutului, auzisem câte ceva despre diavoleasca unealtă de subjugare a sufletelor și a trupurilor: foametea. În 1968, laureată a Olimpiadelor de limbă și literatură, grație jurnalistului Iurie Babian (cu care corespondam după debutul meu în revista *Moldova*), am văzut filmul *Se caută un paznic*, abia lansat. Pelicula se turnase în Bucovina, dar și la Cobani, la Suta de Movile, lângă Buteștii unde copilărisem, printre stânci, șerpi și păsări, cu privirile țintă spre Ștefăneștii lui Luchian și mai departe, spre Botoșani și Ipotești. Filimon Hămuraru prezentase, în revista *Moldova*, *Isprăvile lui Ivan Turbincă*, benzi desenate, schițe pentru comedia cinematografică viitoare, „și fiindcă de o vreme sfinții au început să fugă din rai, Dumnezeu și Sf. Petru au pornit în căutarea unui paznic și au coborât pe pământ...” S-au înlănțuit multe impresii: scena în care Dumnezeu (Ion Sandri Șcurea) și Sfântul Petru (Ion Ungureanu) trec prin mulțimea înnebunită de arșiță îmi ridică și astăzi un nod în gât:

*Iată, Doamne că și pomul
Umblă pe pământ ca omul...
Doamne sfinte doamne,
Dă-te jos, să vezi cât e de frumos –
Câmpu-i ars și însetat
Și noi negri, negri de răbdat...
Și noi negri, negri de răbdat...*

Recitativul junelui Nicolae Sulac, magnific, dogorea în scena procesiunii invocând ploaia. Oamenii, înfometăți și disperați, nu-l văd pe Dumnezeu, nu-l mai simt, inimile le sunt împietrite... uraganul neubirii îi aspiră... Se instila o solemnitate pe care n-o bănuisem la Creangă; creaturile lui Dumnezeu rezistau efortului de edificare a lumii noi – prin frică, suferință, înfometare și propagandă; Raiul sovietic apărea searbăd, teribil de plicticos; Moartea (Nina Vodă-Mocreac), eclatantă, contrasta izbitor cu canoanele cinemaului sovietic. Muzica debutantului în cinematografie Eugen Doga răsuna copleșitor, tulbura, levitam; adevărul proscris răbufnea po-

lifonic... La ieșire din sălița cât degetarul, fața îmi aburea: deci nu fusese poveste, invenție terifiantă foametea cea mare, subiectul tabu al copilăriei mele...

Prin revelație, muzica mi-a deșteptat îndoiala; sunetele celeste și infernale, de aici și de dincolo, din tării astrale și din opusul lor profund m-au răzbit; am recitat scenariul. Preluând formula narativă a poveștii, Gheorghe Vodă și Vlad Ioviță au amplificat-o: Raiul musai să fie păzit nu pentru ca să nu pătrundă, ilicit, păcătoșii, ci, invers, să nu fugă sfinții; spune Sf. Petru „de la o vreme fug cu duhiumul, Doamne. Nu-i mai pot păzi”. Pelicula parodiază, fără parcimonie, regimul sovietic. Angajată peste 9 ani la *Moldova* (revistă ilustrată cu o echipă formidabilă – tirajul atingea, prin 1985-1987, 100.000 de exemplare!), în deplasările pe teren îmi notam, aparte, și mărturii despre foamete, pentru că-mi dădeam seama că dispar supraviețuitorii, iar documentele de arhivă, câte se vor păstra (dacă se vor păstra) vor ajunge literă moartă. M-am apropiat de subiect prin anii '80 și continuu și astăzi explorarea universului sumbru al sovietizării ținutului, cu tot corolarul de abuzuri și violențe: un ocean de lacrimi și durere; mii de volume nu vor fi în stare să cuprindă întinderea și profunzimea durerii celor supuși chinurilor lui Tantal pe lângă silozurile pline cu cereale „predate statului”; munți de grâne lângă gări, fumegând, și oameni agonizând în preajmă... Colectam materiale fără a spera că vor fi tipărite: situația s-a schimbat cu Perestroika lui Gorbaciov; prin 1987, împreună cu Valeriu Turea, începusem a publica secvențe din *Cartea foametei* care, dactilografiată cu litere rusești, transliterată, a apărut, cu prefața filosofică a lui Ion Druță, la Editura *Universitas* din Chișinău, în 1991. Tirajul de 2.000 de exemplare s-a epuizat în câteva zile, volumul literalmente a dispărut din librării. Cercetarea era însă trunchiată, multe documente de arhivă au fost respinse, cele acceptate au fost dispersate. La volumul îmbogățit, apărut la Editura bucureșteană *Curtea Veche*, în 2008, am lucrat încă 15 ani. Acum propunem ediția a III-a, care încearcă să completeze tabloul terifiant. Am plusat detalii și accente, note dintr-o melodie fără început și fără sfârșit, puzzle din piese colțuroase, structurându-se și destructurându-se; impresii fugare, așchii din discuții înregistrate... Timpul zboară. Oamenii

uită. Unii nu vor să-și amintească, alții nu vor să știe. Și alții care nu vor să se știe. Tentația de a spune indicibilul, a elibera cuvintele poprite de lege și de datini, pentru a le permite martorilor de a se repovesti ei înșiși, a tescui public ceea ce presa timpului, dar și istoria și literatura au trecut sub tăcere sau au eufemizat fără drept de apel. Documentele de arhivă au fost suplimentate cu alte istorii umane: doamna Vera Stratulat, învățătoarea de la Voroteț, care a ridicat, din resurse proprii, un monument în memoria copiilor dispăruți din sat pe timpul foametei, ne-a povestit despre o familie în care părinții, neavând de mâncare, țineau ferestrele oblonite, astupate cu pături. Copiii dormeau de parcă ar fi fost noapte, se menținea întunericul pentru ca micuții, atinși de distrofie, să stea în casă, să doarmă în neștire. Comunitatea, de asemenea, a fost ținută în ignorarea temelor tragice ale istoriei: deportările, foametea, transmutările brutale de populație. Am vegetat decenii în șir în beznă – înfometarea era secret păzit cu strictețe, partidul unic excela în a șterge – definitiv – urmele trecutului ce nu-i convenea. Caracterul deliberat al foametei este demonstrat de acțiunile autorităților: confiscarea cerealelor și a celorlalte produse alimentare, interdicția de a părăsi zonele afectate de secetă, atitudinea regimului sovietic exprimată în documentele incluse în volum: cârtitorii nu erau înscrși pe listele pentru ajutorul alimentar (de fapt, împrumut ce trebuia întors din recolta viitoare și care era acordat... exclusiv localităților ce îndeplinsesă planul de colectări), cei considerați „contrarevoluționari”, „dușmani de clasă”, „trădători”, „elemente de spirit nesănătoase, chiabure și naționaliste” erau condamnați să moară, căci „își meritau soarta”.

Basarabia, RSS Moldovenească, Moldavskaia SSR, în 1944-1949, s-a transformat în închisoare sau, și mai dur, în *lagăr de exterminare fără camere de gazare*... după expresia unui interviuat în vederea lucrării. Conform sloganului bolșevic *кто был никем тот станет всем*, aleșii din elita basarabeană au devenit anonimi, au fost distruși ca ființe sociale, decimați, supuși represiunilor; nimenii au fost promovați în fruntea bucatelor, li s-au oferit – chiar dacă pe termen scurt – puteri nemărginite; nulitățile aveau frâu liber, tăiau și spânzurau, estorcau bunurile consătenilor fără nicio lege... Cine știa o boabă de rusă devenea șef, *nacealnic*. Cu cât era mai impertinent

și mai fără scrupule, cu atât convenea mai mult puterii... Funcționa o selecție nenaturală, inversată – cei buni, onești, cumsecade erau sacrificați, lichelele erau stimulate. O cetate asediată – proviziile au fost rechiziționate ca «impozit agricol», «livrări obligatorii către stat». Cei mai în putere își luau lumea în cap, plecau după hrană (mai mult în Ucraina Apuseană), cu riscuri enorme, pe jos sau pe acoperișurile vagoanelor de tren. Se mânca orice se putea găsi sau vâna: ierburi, ghindă, coajă de copac, semințe de struguri, miez de cocean (ciocălău), scoici, rumeguș de lemn, rădăcini de papură, flori de salcâm și de pomi fructiferi, alune de pământ, vrăbii și ciori, câini și pisici, șoareci și șerpi. Vietățile din curtea omului dispăruseră pe capete, în sate domnea o liniște nefirească, de mormânt.

Ediția a III-a cuprinde și mărturiile din Găgăuzia (în regiune au decedat de la 20 la 50 la sută din locuitori); lipsa completă de produse de hrană, consumul de plante și subproduse agroindustriale dăunătoare sănătății, de cadavre și hoituri au provocat creșterea morbidității mai ales la sate, pentru că orașele, unde sălășluia nomenclatura sovietică, erau totuși aprovizionate cu produse alimentare, adesea chiar cu cele luate prin forță de la țărani. La Avdarma s-a ridicat un impresionant memorial în amintirea celor morți de foame și de tifos; e încă vie amintirea anilor cumpliți când pe ulițe, pe sub garduri și în poduri zăceau cadavre, sătenii își vindeau casele pentru o găleată de cartofi, bătrânii își implorau copiii și nepoții să le mănânce trupurile pentru a trăi, prin asta absolvindu-se de păcate; la cimitire, pământul se mișca de parcă ar fi suspinat, pentru că în gropile comune, săpate doar de un rând-două de hârleț de inșii sleiți de puteri, erau aruncați, de-a valma, răposații, dar și cei în care se mai zbătea o fărâmă de viață...

Am încercat să respect oarece criterii selective, am formulat chestionare cu zeci de întrebări, m-am străduit să obțin un eșantion reprezentativ, să aduc mărturiile a cât mai multe medii sociale: țărani, muncitori, intelectuali, din diverse zone geografice – de la nord, de la sud, din centru, din sate și orașe. Sătenii se lăsau convinși ușor și mai întotdeauna izbucneau în hohote de plâns. Mai greu era să-i faci să vorbească pe intelectuali – funcționa autocenzura antrenată îndelung. Înregistram interviurile pe bandă de magnetofon,

2-3 ore de înregistrare, alte câteva (de obicei, de 3-4 ori mai multe) de transcriere. În cei 12 ani de la ultima ediție, am aflat alte nuanțe și detalii, am cunoscut martori ce aveau un cuvânt serios de spus, căci foamea le-a răpit copilăria și adolescența, aruncând o umbră amară peste existența lor de mai târziu. Un tablou ca cel povestit de cineastul Dumitru Olărescu te cutremură: în anii aceia de groază, mama sa, cu pruncul în brațe, se întorcea din câmp – tatăl mai avea treabă, deasupra satului i-a lăsat; ajungeți voi și singuri, nu-i așa? – și a pornit în drumul lui. Dintr-odată, ca din senin, au apărut două muieri spătoase, au luat-o între ele pe măicuța slăbuță: ia te uită ce copilaș frumușel! E al tău, fa? Dolofănel, să-l mănânci, nu alta. – Una îi smulse băiețelul din brațe – ei, da-i greluț! – și o luă la fugă.

La răcnetul din rărunchi al mamei, tata s-a oprit din mers, s-a întors și a alergat spre cele două, le-a ajuns din urmă, le-a îmbrâncit. Cea mai zdravănă a aruncat copilul cât colo... Tata l-a cules din brazdă și încerca să-l liniștească, neîndemânatic... Mama, prăbușită pe marginea drumului, n-avea glas, și-a desfăcut pieptarul, pruncul, cu lacrimi mature pe obrăjori, a început să sugă hulpav... părea o scenă biblică, precum scăparea de furia lui Irod...

Am ales să nu depăn eu istoriile, mi s-a părut mai nimerit monologul (cum scria prietena mea Cristina Modreanu, monologurile sunt organizate ca niște nuvele), pentru a face auzită vocea singulară, distinctă a fiecăruia. Nu încetez să mă minunez de frumusețea acestui cor de voci, de demnitatea umană amplificată. În opoziție cu brutalitatea și cinismul noilor ciocoi, se dezvoltă cumsecădenia și moralitatea oamenilor mici, sublimi în suferință, mari prin caracter și milostenie: mama Lena, maștera Axiniei Kârma, care i-a salvat de la moarte, prin strădanie și iubire neprecupețită, pe cei 5 copii ai soțului mobilizat în Armata de Muncă Forțată (un gulag numit altfel), tatăl onest al domnului Victor Volcinschii care, nici în acele timpuri de restriște, nu și-a permis să se abată de la propriile principii etice; sunt zeci de modele umane în volum... nu lipsește nici pedeapsa divină care îi ajunge – chiar dacă foarte târziu, – pe răufăcători, pe nelegiuții care făceau exces de zel în a denunța, a smulge căpătâiul cu un pumn de grăunțe de sub căpșoarele pruncilor flămânzi... pătimiților li se face – tardiv – dreptate. Elocventă

este pățania unui ins fidel sovietelor, descris de domnul Iacob Lupanciu în monografia sa despre Mingir: Petrachi Crăciun, activist care a săvârșit mai multe crime, mort sub un gard prin 1980, cu pielea goală într-un cojoc, a fost înmormântat în cimitirul satului Cococeni fără sicriu, fără ritualuri bisericești cu o închipuire de cruce, de stuf, pe mormânt; în aceeași zi, stuful a fost suflat de vânt².

Am petrecut săptămâni în șir la arhive, fără a epuiza, nici pe departe, fondurile cu actele pentru anii 1946-1947-1948. Niciun om nu e o insulă, spunea un clasic; nu întreba după cine bat clopotele, după tine bat; ispita de a compara suferințele și numărul victimelor e o capcană morală. Crimele sunt crime, comise de fasciști, de bolșevici cu stea în frunte, de barbari sau troglodiți. Cu fiecare ființă sacrificată, umanitatea e mai săracă – fiecare jertfă are dreptul la respect și la neuitare... Totuși, totuși... numărul victimelor înfometării în masă se estimează, după ultimele studii, la peste 300.000. Însă, fără îndoială, sunt mai multe; nu punem la socoteală miile de persoane dispărute pe drumuri, cei recrutați forțat la Tuapse, pe șantiere sau pentru muncile de la minele din Donbas, periculoase și dăunătoare, fetițele trimise în marile orașe cu fabrici textile, gen Ivanovo, cu o concentrare extremă de populație feminină, fără șanse de a-și întemeia familia. Mobilizând tineretul la FZO, așa-zisele școli de meserii de pe lângă fabrici și uzine, instituționalizând copiii în orfelinate, Moldova Sovietică își amaneta viitorul... În memoriile sale (cum să nu-ți amintești maxima lui Ion D. Sârbu: „Orice rahat după ce se usucă e în drept să-și scrie memoriile sale de trandafir!”), înșăilate în rusește, tipărite la Tiraspol în 1999, în 5 000 de exemplare, ex-prim-secretarul CC al PCM Ivan Bodiul, persiflându-i agresiv pe istorici, neagă, după tipic bolșevic, vina guvernării: „Tragedia popoarelor Moldovei nu a început cu seceta din 1945 sau cu colectările de cereale, așa cum încearcă să demonstreze în publicațiile lor cei ce atunci nici nu erau pe lume sau umblau în pantalonași scurți. Tragedia foametei a început cu năvălirea asupra Uniunii Sovietice a Germaniei fasciste, a României monarhice, a Ungariei, Finlandei, Italiei și altor aliați ai lui Hitler. În anii de război ocupanții cărau

---

2 Iacob Lupanciu, *Comuna Mingir, file de istorie*, Chișinău, Universul, 2005.

totul din Moldova, ceea ce mai rămânea era confiscat sau distrus de armate... Conducerea unională a redus la jumătate (*jumătate din ce, dacă, după afirmațiile bodiuliste, pământul aproape n-a rodit? n.a.*) planul de colectare a cerealelor pentru Moldova. Informațiile despre ajutorul acordat se găsesc în arhivele Moldovei, le poate studia oricine. În special ar trebui să le citească acei scribi, care, cum se zice, «sunt duși cu pluta»... Unii publiciști au transformat cele petrecute în anul 1945 și în anii următori în sursă de onorarii și se străduiesc din răspuțeri să acuze, să compromită... Nefiind lipsiți de har, ei încearcă să convingă poporul precum că anume comuniștii și sovietele au luat toate cerealele de la țărani și astfel au provocat foametea... În primăvara lui 1947, după venirea lui A.N. Kosighin, în Moldova au fost aduse 366 000 de puduri de făină, multă altă producție și furaj.” (И.И. Бодюл, *Воспоминания*, pp. 35-37). Cu regret, adevărul este altul – din satele moldovenești „împuțerniciții” au spoliat produsele alimentare, grâul, orzul și porumbul până la ultimul bob: presa vremii abundă în rapoarte triumfaliste despre „predarea cerealelor la stat” și „depășirea planului” de colectări. Echipile de activiști și „reprezentanți ai sărăcimii” extorcau brutal orice aliment, fără a lua în calcul că, pentru a supraviețui, țărani au și ei nevoie de hrană...

Ediția a III-a aruncă un spot de lumină peste o instituție coercitivă despre care aproape nu se știe: Armata de Muncă sau Трудовая Армия, formă militarizată de muncă forțată unde, între 1941 și 1945, erau internate anumite categorii de cetățeni, de regulă reprezentanții etniilor pe care sistemul le trata cu suspiciune: nemți, finlandezi, polonezi, unguri, români, găgăuzi. Regimul sovietic era unul al neîncrederii, al suspiciunii permanente, al unui soi de ură statică omniprezentă. În capul mesei se instalase prostia triumfătoare și arogantă, nesinchisindu-se să facă uz de violență. Umilirea, stare emoțională neproductivă, ce lasă un sentiment profund în fiecare, era cuvântul de ordine – umileau birocrății, șefii ierarhic superiori, profesorii de școală nouă, superiorii în armată, membrii propriei familii, colegii de clasă și de birou... Raportați la alt sistem de referință, în 1944-’45, basarabeni au fost declarați analfabeți; la școală, elevii au fost dați cu un an înapoi, deși majoritatea de-

prindeau într-o zi, maximum două, alfabetul rusesc. Agresivitatea „organelor», lagărele de muncă și de reeducare, viața bazată pe minciună și dedublare descurajau orice inițiativă, cultivau neîncrederea în sine și în forțele proprii. Asemenea supraviețuitorilor de pe „Titanic», care până la a V-a generație simt o frică instintivă de apă, cei trecuți prin foamete vor simți hăul din suflet, veșnic căscat, gata să înghită; un coșmar de care nu scapi toată viața, ba până și generațiile următoare vor cădea pradă unor neliniști inexplicabile...

Documentele de arhivă prezentate aici (în majoritate, pentru prima oară traduse în română) demonstrează că organele Statului Sovietic au fost informate la toate nivelurile despre tragedia basarabenilor înfomețați. Nu există dubii că „scrisorile oamenilor muncii» au ajuns până la *tătuca* Stalin, iar venirea „apostolică» a demnitarului sovietic de rang superior Aleksei Kosîghin nu a avut efectul scontat: era în primăvară, oamenii continuau să moară cu miile, la fel cum mureau în Ucraina anilor 1932-1933. În mecanismul de dezumanizare (îndobitocire chiar!) bolșevică, teroarea prin înfometare este principalul instrument. A demonstrat-o, în anii douăzeci ai secolului trecut, sociologul Pitirim Sorokin, în lucrarea sa *Foametea ca factor. Cum poate influența înfometarea comportamentul oamenilor, organizarea și activitatea socială* (Голод как фактор. Влияние голода на поведение людей, социальную организацию и общественную жизнь), studiu extrem de documentat, apărut la Petrograd în 1922 și imediat interzis, iar autorul expulzat. Deși știam de această carte, mi-a fost imposibil s-o găsesc în original – am dat de ea abia la Universitatea Cornell din Statele Unite, grație prietenilor Ecaterina și Petru Petrina. În engleză, cartea se numește *Hunger as a Factor in Human Affairs* (reeditată în 1975, în Florida, SUA) și aduce dovada faptului că din primii ani de putere sovietică Lenin și guvernul său, prin rația de alimente, îi ademeneau de partea lor (îi cumpărau, mai exact) pe reprezentanții intelectualității, în special pe gazetari și publiciști. Analizând schimbările comportamentale ale celor supuși înfometării, Pitirim Sorokin descrie pentru prima oară tabloul coșmaresc al satelor de pe Volga, condamnate la pieire: administrația locală păzea cu strășnicie cimitirele, deoarece țăranii dezgropau cadavrele și le mâncau. Din nefericire, la fel s-a întâmplat

și pe la noi: individul înnebunit de inaniție și-a asasinat omul din sine; mai mult chiar – prin păcatul capital al omuciderii, i se lua și speranța în viața veșnică făgăduită de Iisus după moartea fizică .

În cele 150-170 de zile, cât se poate rezista fără hrană echilibrată, schimbările fizice și psihice ale organismului uman sunt copleșitoare. Creierul declanșează mecanismele de supraviețuire, persoana înfometată va căuta să mănânce, chiar dacă asta înseamnă să-și sacrifice semenii, părinții sau copiii. Dezumanizarea prin înfometare, de către Statul Sovietic, a propriilor cetățeni, constituie o crimă rămasă nepedepsită. Fetișizarea banalei hrane trupești în detrimentul celei spirituale s-a produs, ideologicește corect, cu concursul benevol consimțit al intelectualității. Însă adevărul răzbate – Ion C. Ciobanu filosofa, în eseul intitulat *Mâncăm o pâine*: „Omul simplu, din popor, fie el țăran, muncitor sau intelectual, controlează la tot pasul adevărul vieții: Îl controlează cum controlezi o oală, când o cumperi de la olar. Da, adevărul trebuie să sune plin, fără crăpături, – afirma celebrul scriitor, intrat în manualele școlare – fiind confruntat cu realitatea, acest adevăr trebuie să rămână întreg, să nu se ofilească ca o floare la primele brume.” Către sfârșit, aduce o istorie trăită: „În 1946, lucram ca secretar al comitetului raional al comsomolului. La un apel comsomolist, ne-am încadrat și noi tineretul, pionierii și elevii școlilor din Telenești, la strânsul și uscatul fructelor, pentru copiii din Leningrad. Se știe cât de mult a avut de suferit eroicul oraș... de pe urma blocadei (*bineînțeles că se știa – era voie să se știe despre blocadă, era interzis să se afle despre calvarul basarabenilor – de ce oare? l.t.*) ... Și în 1946 noi am reușit să trimitem copiilor leningrădeni un vagon de fructe uscate. La fel au procedat și alte raioane din Moldova. Nu pot spune câte vagoane au fost adunate în cele opt raioane ale județului Orhei, în toate raioanele din republică. De atunci a trecut vreme îndelungată. Îmi amintesc însă cât de uimiți am fost noi cu toții când în locul vagonului de fructe uscate am primit de la leningrădeni un vagon de cărți. Pe acele vremuri, în afară de manualele școlare, alte cărți nu mai existau. Le părjolise războiul (*de parcă la Leningrad nu ar fi fost război! nota l.t.*). Chiar și manualele le primeam din Moscova. Pentru noi cărțile donate de copiii din Leningrad erau primele raze